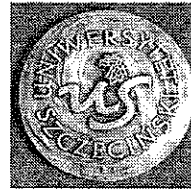

KOMISJA FRAZEOLOGII SŁOWIAŃSKIEJ
MIĘDZYNARODOWEGO KOMITETU SŁAWISTÓW

Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin, Polska

Instytut Języka Rosyjskiego
im. W.W. Winogradowa
Rosyjskiej Akademii Nauk
Moskwa, Rosja

Instytut Sławistyki
Ernst-Moritz-Arndt-
Uniwersytetu
Greifswald, Niemcy

SŁOWO. TEKST. CZAS IX

Człowiek w przestrzeni słownika i tekstu

Materiały IX Międzynarodowej Konferencji Naukowej
(Szczecin, 8-10 listopada 2007 r.)

pod redakcją
Michała Aleksiejenki i Mirosławy Hordy

Szczecin 2008

Referaty opublikowano zgodnie z oryginałami dostarczonymi przez Autorów.
Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za ich treść, formę i styl.

Recenzenci

prof. dr hab. Krystyna Iwan (Szczecin, Polska)
prof. dr hab. Ingeborg Ohnheizer (Innsbruck, Austria)
prof. dr hab. Borys Norman (Mińsk, Białoruś)
prof. dr hab. Roksolana Zoriwczak (Lwów, Ukraina)

Skład komputerowy
dr Tomasz Szutkowski

Wydawca
Print Group Sp. z o.o.
ul. Ks. Witolda 7-9
71-063 Szczecin
tel. 091 812 09 08

Druk i redakcja techniczna
Print Group Sp. z o.o.

ISBN 978-83-61350-31-6

Tom dedykowany
prof. dr hab. Jelenie Samojłownie Kubriakowej
z okazji Jubileuszu

Anita Hrnjak
Zagreb, Hrvatska

TKO SU I KAKVE SU ŽELJEZNE DAME?

Jedno od svojstava publicističkog stila je upotreba ustaljenih sveza riječi koje zbog svog pragmatičkog potencijala privlače pažnju i emocionalno djeluju na čitatelja. Neke od njih vremenom se frazeologiziraju i postaju dio frazeološkog fonda određenog jezika. Tako frazeologija duguje publicistici niz frazema kao što su to npr. *željezna zavjesa* (*железный занавес*), *politika mrkve i batine* (*политика морковки и палки*) i sl. S obzirom na fenomen globalne medijske povezanosti ne čudi činjenica da je velik dio takvih ustaljenih sveza riječi i frazema internacionalnog karaktera.

Danas, u vrijeme snažnog prodora žena u politiku i različite druge sfere javnog djelovanja, u publicistici se sve češće susreću ustaljene sveze riječi kojima se opisuju javnosti poznate žene. Tako u hrvatskom jeziku često nailazimo na sintagmu *željezna (čelična) dama (lady)*, a u ruskom je jeziku nalazimo u obliku *железная (стальная) леди (дама)*. U oba jezika ona se upotrebljava kada se govori o snažnoj ženi čvrstog karaktera, ženi koja je odlučna, dosljedna u svojim stavovima, nepopustljiva i beskompromisna. Korpus za istraživanje ove sintagme, njenog značenja i konteksta u kojemu se koristi u dvama slavenskim jezicima, hrvatskom i ruskom, sastojao se od primjera njihove upotrebe pronađenih pomoću mrežnih pretraživača Google (G) i Yandex (Y), te praćenjem tiskanih i mrežnih izdanja hrvatskih i ruskih dnevnih novina i političkih tjednika.

Podrijetlo ove sintagme u različitim jezicima (fran. *la dame de fer*, njem. *die eiserne Dame*, španj. *la dama de hierro*, polj. *żelazna dama*, češ. *železná dama*, ukr. *залізна леді*) povezuje se prije svega s engleskom sintagmom *the iron lady* koja je u jednom trenutku postala nadimak svjetski poznate engleske premijerke Margaret Thatcher. Manje je poznato da podrijetlo tog nadimka dugujemo upravo ruskom jeziku. Naime, ova sintagma po prvi se put pojavila 1979. godine u jednom članku engleskih novina "The Sunday Times" kao prijevod ruske sintagme *железная дама* kojom je ruski novinar u ruskim novinama "Красная звезда" nazvao englesku premijerku. Članak u ruskim novinama nosio je naslov "Железная дама страшна..." i bio je reakcija na izjavu engleske političarke o tome kako "Rusija teži svjetskoj vladavini", a pozivao se na činjenicu da se upravo tako Margaret Thatcher naziva u Engleskoj, budući da se još 1975. u engleskim novinama "The Daily Mirror" pojavio članak posvećen ovoj političarki pod

naslovom "The iron Maiden". Sintagma *the iron maiden* (željezna djevica, железная дева) prijevod je njemačke sintagme *die eiserne Jungfrau* kojom se nazivala osobita sprava za mučenje u obliku željeznog kovčega koji oblikom podsjeća na ženu, a čiju su unutrašnjost činili željezni šiljci¹. Upravo ovakav, ne baš laskavi nadimak, Margaret Thatcher dobila je zbog nepopustljivosti u provođenju svojih političkih odluka. Stoga ne čudi činjenica da je popularna političarka radije prihvatila svoj novi nadimak i čak ga upotrijebila u svojoj predizbornoj kampanji 1979. godine s motom "Engleskoj je potrebna željezna dama"².

U hrvatskom i ruskom jeziku brojni su primjeri u kojima se analizirana sintagma upotrebljava upravo kao nadimak britanske premijerke. Pritom se ponekad pojavljuje kao perifraza, a ponekad uz ime kao apozicija.

Ova željezna dama prva je premijerka u povijesti Velike Britanije.; Čelična dama Margaret Thatcher progurala je zakon po kojem svaki incident na stadionu povlači krivičnu prijavu.

...«железная дама» так насолила англичанам, что они уже третий срок отказывают консерваторам в доверии.; Бывший премьер-министр Великобритании, "железная леди" Маргарет Тэтчер в четверг, 13 октября, отмечает 80-летие.

Iako se sintagma *željezna (čelična) dama (lady)* u različitim jezicima, pa tako i u hrvatskom i ruskom jeziku, povezuje prije svega sa Margaret Thatcher s vremenom se počela upotrebljavati i kao nadimak za druge snažne i odlučne žene u svjetskoj politici kao što su to bile indijska premijerka Indira Gandhi ili izraelska Golda Meir. U posljednje vrijeme ova se sintagma povezuje sa svjetski poznatim političarkama kao što su npr. tužiteljica haaškog ratnog tribunala Carla del Ponte, američka državna tajnica Condoleeza Rice, njemačka kancelarka Angela Merkel ili predvodnica prozapadne oporbe u ukrajinskom parlamentu Julija Timošenko.

Otprilike tako govori čelična lady, beskompromisna glavna haaška tužiteljica, počna mora hrvatskih premijera...; Железная леди европейского правосудия уходит со своего поста.

Iako su isprava analitičari smatrali da im ta željezna dama Bushove administracije nije zanimljiva, s vremenom su promijenili mišljenje.; Сама

стальная леди Кондолиза Райс, проведя с Рушайло переговоры, практически упала на колени.

Ova godina, čini se, pripast će njemačkoj kancelarki Angeli Merkel, europskoj 'čeličnoj lady' koja pokušava Europsku uniju približiti SAD-u...; Железная леди Ангела Меркель стала главой нового германского правительства.

...najjača među njima, ukrajinska "željezna lady" Julija Timošenko, odbila je taj prijedlog najavljujući da će samostalno izaći na izbore.; Железная леди Украины Юлия Тимошенко может выдвинуть свою кандидатуру на следующих выборах президента Украины.

Sfera politike primarna je sfera na koju se odnosi ova sintagma upravo zbog njena podrijetla. Stoga se u funkciji apozicije ili kao perifraza ona upotrebljava u hrvatskom i ruskom jeziku i za druge odlučne i snažne žene u politici koje nisu svjetski poznate, ali su dio aktualne hrvatske i ruske političke scene. Snaga i beskompromisnost potrebne su očito svim ženama koje žele imati više ili manje istaknutu ulogu u još uvijek „muškom“ svijetu politike, pa se željeznim damama nazivaju ministrice, čelnice političkih stranaka, gradonačelnice, gubernatorice i sl.

Željka Antunović gotovo izjednačena u utrci sa Zoranom Milanovićem...SDP-ovu 'željeznu lady' nikako ne treba isključiti iz utrke; ...policija ga ne može nasilno istjerati iz zgrade, čak ni po nalogu željezne dame Marine Matulović-Dropulić; Čelična lady hrvatske sindikalne scene Vesna Dejanović je smijenjena.

Говорят, что за энергию и пробивную силу Матвиенко в Правительстве называют российской "железной дамой".; Галину Васильевну Старовойтову называли "Стальная леди Кремля". Блестящий учёный-этнопсихолог, народный депутат СССР и России...; В „Новой газете“ была опубликована статья „Железная леди МАП“, в которой рассказывалось о некоторых сторонах работы заместителя министра по антимонопольной политике Натальи Фонаревой.

Osим u politici žene se danas sve više profiliraju i u različitim drugim sferama javne i društvene djelatnosti. Tako se istaknute žene u različitim granama gospodarstva također vrlo često zbog svog čvrstog i neprikosnovenog stava

nazivaju željeznim damama, a na isti se način ponekad govori i o prominentnim ženama u znanosti, sudstvu, zdravlju i sl.

Dvije "željezne lady", kako ih je prozvao moderator konferencije, Ivana Veselinović iz Delte i Ljerka Pulić iz Agrokora izjavile su...; Direktorica tvrtke Kerum... Odrješita u pristupu i potpuno posvećena poslu, navodno je među suradnicima prepoznata kao "željezna lady".; Željezna lady hrvatskog školstva ostala je zapamćena po svojim čvrstim stavovima.

Стальная леди Сибири. "Сегодня "Капиталист" знакомит своих читателей с Натальей Семеновой - бессменным руководителем компании "Байкал Мост".; Железная леди Крафт Фудс организовала маркетинговый переворот.; Она - ректор Санкт-Петербургского Государственного университета. Таких женщин, как Людмила Вербицкая, называют "стальная леди".; Судья на процессе была железная дама Барбара Джонс, не без гордости прокомментировавшая свой суровый приговор.

Svim dosad navedenim primjerima upotrebe hrvatska sintagma *željezna (čelična) dama (lady)* i ruska *железная (стальная) леди (дама)* odnosile su se na istaknute, snažne, beskompromisne žene koje su na određeni način u poziciji vlasti, tj. njihovi stavovi i odluke izravno utječu na djelovanje onih koji su u hijerarhiji ispod njih samih. Nešto je drugačija situacija u primjerima kada se analizirana sintagma upotrebljava u kontekstu kulture, tj. da bi se njome imenovala ili okarakterizirala snažna, istaknuta žena u nekoj grani kulture. Ovdje se naprosto radi o ženama jakog, nepokolebljivog karaktera koje su uvijek dosljedne sebi samima i svojim životnim i profesionalnim stavovima, a njihova popularnost i slava posljedica su upravo takvog pristupa životu i poslu. U ruskom jeziku ovakvih je primjera više nego u hrvatskom.

Željezna lady hrvatske opere sopranistica Olga Šober primila je mnogobrojne čestitke... (V)

Людмила Касаткина. Железная леди русского театра. Купчая, могучая, никем не победимая.; Железная леди фотоискусства сегодня Ольга Свиблова видна всем в ореоле заслуженной и обоснованной славы.; Людмила Борисовна действительно не только «железная дама», вдохнувшая новую

жизнь в старейший коллектив Беларуси, гигантски расширив его репертуар...

Izuzetak su slučajevi kada govori o ženama koje su i u kulturi u poziciji vlasti kao što je to npr. poznata po svojoj beskompromisnosti intendantica Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu Mani Gotovac ili ravnateljica Hrvatske televizije Ksenija Urličić.

Mani Gotovac, prva žena intendant u povijesti hrvatskog kazališta koju već prati poslovičan glas "željezne lady hrvatskog kazališta", već je prvog radnog dana priopćila svojim suradnicima: „Samo nadahnuće, talentom...i germanskom disciplinom možemo doseći ...kazalište kakvom težimo“; ...o važnosti i umijeću lobiranja na Eurosongu "čelična dama malog ekrana", koja je prije pet godina otišla u prijevremenu mirovinu, danas progovara otvoreno.

U svim dosad navedenim primjerima analizirana se sintagma javlja ili kao apoziciju uz imenicu ili kao perifraza.

Pogledamo li pobliže primjere upotrebe hrvatske sintagme *željezna (čelična) dama (lady)* i ruske *железная (стальная) леди (дама)* vidjet ćemo da one imaju ambivalentan pragmatički potencijal, tj. ovisno o empatiji govornika mogu biti upotrijebljene s pozitivnom ili negativnom konotacijom. Naime, ovisno o odnosu govornika prema predmetu iskaza njegova pragmatička namjera može biti da upotrebom iste istakne upravo pozitivne ili negativne elemente njenog značenja.

Tako govornik može istaknuti odlučnost, nepokolebljivost, beskompromisnost kao izrazito pozitivne karakteristike, neophodne ženi koja želi dosegnuti svoj maksimum u nekoj sferi djelatnosti.

Čelična dama koja je preživjela opsadu Vukovara, pa usprkos surovoj zbilji postigla uspjeh na filmu.; Тамару Алексенко местные политики уважительно называют "железной леди" - за жесткий характер...

Međutim, iste se ove karakteristike u određenom kontekstu mogu okarakterizirati i kao beskrupožnost, čak i okrutnost.

Haaški je sud tražio zemlju koja bi pronašla zatvorski prostor za Biljanu Plavšić, srpsku 'željeznu damu' koja zbog zločina u Bosni mora odslužiti zatvorsku kaznu od 11 godina.

Ambivalentnost pragmatičkog potencijala sintagme *željezna (čelična) dama (lady)* (*железная (стальная) леди (дама)*) najbolje ilustrira sljedeći primjer.

Иногда Дину Николаевну Резникову называют "железной леди", но все, кто знает ее как человека, знают и то, что у этой "железной леди" очень доброе и отзывчивое сердце.

Ova sintagma, prvotno nadimak jedne konkretne ženske osobe, svjetski poznate engleske premijerke, toliko je posljednjih dvadesetak godina učestala i raširena u upotrebi u hrvatskom i ruskom jeziku da se s vremenom prestala povezivati s konkretnom osobom, pa čak i sa sferom politike, a proširila se i na druge kontekste i druge tipove diskursa. Mogli bismo reći da se ova ustaljena sveza riječi u procesu frazeologizacije, zasad još na rubovima frazeologije, ali velika je vjerojatnost da će svoj status frazema osigurati i potvrditi upravo učestalošću upotrebe. U hrvatskom jeziku ona se fiksirala u obliku *željezna (čelična) dama (lady)*, dok je u ruskom jeziku nalazimo u obliku *железная (стальная) леди (дама)* sa značenjem 'odlučna, beskompromisna žena snažnog karaktera' u oba jezika. Nadalje, sve češće nailazimo i na primjere kada se ova sintagma odnosi na javnosti potpuno nepoznate žene. Takvi su primjeri upotrebe analizirane sintagme brojniji u ruskom nego u hrvatskom jeziku, a i značenje same ustaljene sveze riječi donekle se razlikuje u dvama jezicima.

U hrvatskom jeziku ovu svezu riječi koristimo kada govorimo o jakim, odlučnim, nepokolebljivim ženama.

Pa ti si željezna dama! Znam da se možeš nositi s problemima spolne nejednakosti kao malo koja žena.; Već sam primjetila da si me par puta nazvao željeznom lady. Možda bih ti trebala dati popis mojih slabosti, pa da se razuvjeriš., Jednostavno mi je nepojmljivo da moja baka nešto ne može. Otkad ju znam ona je željezna lady.

Donekle ironičan prizvuk ova sveza riječi dobiva kada se implicitno podrazumijeva da je odlučna i beskompromisna žena ujedno i pretjerano stroga.

Ma, obični huligani, jedan i drugi. Treba njima jedna "željezna lady"; Von Trap bio blag i smiren gospodin koji nije terorizirao svoju djecu. On se razlikuje od željezne dame koja ih je tjerala da mukotrpno vježbaju...

U ruskom jeziku ovom se ustaljenom svezom riječi opisuje odlučna i beskompromisna osoba koja se zbog svog snažnog karaktera doima donekle hladnom, čak i bezosjećajnom, tj. sintagma poprima pomalo negativnu konotaciju, a ponekad i ironični prizvuk.

...сначала я признавалась в этом в интервью для утепления образа, чтобы не быть такой железной дамой; Я, например, не стесняюсь иногда выглядеть растерянной. Зритель увидит это и поймет мою реакцию. Я же не железная дама, готовая ко всему, хоть вались декорации на голову!

Это была "железная" дама старой советской закалки, с громовым голосом и со своими незыблемыми принципами; Я попросила официантку поискать другой столик. Но железная дама была непреклонна. Она лишь стала над моей тарелкой записывать что-то в свою тетрадку.

Isključivo u obliku *željezna dama* u hrvatskom i *железная дама* u ruskom jeziku, ova se sintagma koristi i kao perifraza koja se ne odnosi na osobu ženskog spola. Naime, u oba jezika preuzeta je iz francuskog jezika kao uvriježeni naziv za Eiffelov toranj u Parizu. Pridjevska komponenta pritom upućuje na materijal od kojeg je toranj izgrađen, a imenica *dama* odnosi se na sam toranj i sugerira ljepotu, eleganciju i gracioznost ovog svjetski poznatog spomenika kulture.

Kroz 113 godina dugu povijest pariška "željezna lady", usprkos početnom neprijateljstvu Parižana, graciozno je starjela i postala jedan od simbola Pariza.

По информации, обнародованной РИА "Новости", в прямом смысле заледенела Эйфелева башня или "железная дама", как ее нередко называют парижане.

I u hrvatskom i u ruskom jeziku moguće su varijacije obiju komponenti ove ustaljene sveze riječi. Pridjevska komponenta pojavljuje se u hrvatskom u obliku *željezna* ili *čelična*, a u ruskom *железная* ili *стальная*. Budući da su željezo i njegova legura čelik materijali izuzetne čvrstoće i sam se pridjev, osim u doslovnom, u oba jezika koristi i u istom prenesenom značenju: jak, snažan (hrv. *čelično zdravlje, железное здоровье, čelični živci, стальные нервы*) i nepokolebljiv (hrv. *željezna (čelična) volja, железная (стальная) воля, железная дисциплина*). U hrvatskom su jeziku obje varijante podjednako zastupljene, dok je u ruskom u upotrebi mnogo češća varijanta *железная*. U slučaju imeničke komponente u hrvatskom je moguća zamjena komponenata *dama* i *lady*, a u ruskom *дама* i *леди*. U oba slučaja i u oba jezika radi se o posudenicama iz francuskog, odnosno engleskog jezika. Pritom se galicizam *dama* (*дама*) u svijesti govornika obaju jezika više i ne doživljava kao posudjenica, dok je anglicizam *lady* (*леди*) novijeg datuma, a to se osobito osjeća u hrvatskom jeziku s obzirom na to da spomenuti anglicizam još nije adaptiran na ortografskoj razini. U obama jezicima imenička komponenta ukazuje na osobu ženskog spola i može se upotrebljavati kao sinonim za imenicu *žena* (*женщина*), ali ipak s dodatnom konotacijom, ukazujući na to da se radi o ženi koju smatramo uglađenom i otmjenom zbog njenog izgleda i ponašanja. Pritom je u oba jezika u upotrebi češća varijanta *lady* (*леди*), najvjerojatnije zbog podrijetla sintagme i snažne povezanosti s njenim prvotnim značenjem.

Kao zaključak možemo reći da je analizirana sintagma dobar primjer kako se određene ustaljene sveze riječi, osobito one svojstvene publicističkom diskursu, šire iz jezika u jezik i pritom mijenjaju svoj oblik, a što je važnije i svoje značenje i upotrebu. Kao primjer ovdje nam je poslužila sintagma koja se prvotno vezala isključivo za jednu konkretnu osobu, a s vremenom se toliko proširila u upotrebi da se počela koristiti u mnogo širim kontekstima, čak se i približila frazeološkoj razini jezika. Pritom ova sintagma u velikoj mjeri pokazuje zajedničku karakteristike u obama analiziranim jezicima, ali i određene razlike, osobito u približavanju ponešto drugačijim frazeološkim značenjima.

Przypisy:

¹ Najpoznatija takva sprava za mučenje nalazila se u Nürnbergu, a nazivala se *Die Eiserne Jungfrau aus Nürnberg*.

² Серов В., *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*. Москва 2003, с. 48.

Literatura:

1. Fink Ž., *Какая на самом деле снежная королева*. [U:] Проблемы семантики языковых единиц в контексте культуры. Москва 2006, s. 506-510.
2. Menac A., Fink Ž., *Nove pojave u frazeologiji hrvatskoga jezika*. [U:] Słowo. Tekst. Czas – VI. Szczecin - Greifswald 2002, s. 303-308.
3. Menac A., Fink-Arsovski Ž., Venturin R., *Hrvatski frazeološki rječnik*, Zagreb 2003.
4. Mihaljević M., Kovačević B., *Frazemi kroz funkcionalne stilove*. [U:] Jezik, 53, Zagreb 2006, s. 1-15.
5. Серов В., *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*. Москва 2003.
6. www.britannica.com
7. www.wikipedia.com

Popis izvora:

Feral Tribune, Globus, www.globus.hr, www.google.com, Jutarnji list, www.jutarnji.hr, Nacional, www.nacional.hr, Večernji list, www.vecernji.hr, Vjesnik, www.vjesnik.hr; Газета, www.gzf.ru, Известия, www.izvestia.ru, Московские новости, www.mn.ru, Московский корреспондент, www.moscor.ru, Московская правда, www.mospravda.ru, Новое время, Новая газета, www.novayagazeta.ru, www.yandex.ru

Елена Кубрякова
Москва, Россия

КАК ВПИСЫВАЕТСЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ В НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Посвящая настоящие беглые заметки вопросу о месте фразеологии в новых направлениях лингвистической мысли, я хочу отдать дань прекрасному ученому и организатору науки – М.А. Алексеенко, чьи работы по фразеологии внесли свой заметный вклад не только в ее развитие, но и ее более широкое распространение. Дело в том, что про фразеологию (вне пределов отечественного языкознания) можно было сказать, повторяя слова У. Вайнрайха, отнесенные им к лексикологии 60-ых гг. прошлого столетия: удивительно уже то, что она вообще существует (в качестве отдельной самостоятельной лингвистической дисциплины, см. [10]). Но ведь предметные области, характерные для той или иной парадигмы знания, входят в конституирующие признаки соответствующей парадигмы, ср. [4].

Фразеологии же за рубежом уделялось незначительное внимание и если б не труды блестящей плеяды российских ученых¹, вряд ли и теперь она оказалась бы в поле зрения европейских лингвистов. Мне кажется поэтому, что заслуги и М.А. Алексеенко в этом отношении должны быть признаны особо. Сегодня фразеология легко вписывается, а отчасти уже и вписалась, в новые направления лингвистических исследований. Во всяком случае, я хотела бы упомянуть, по крайней мере, пять подобных направлений, а именно выделяя фразеологию как область исследования общих проблем концептуализации и категоризации мира [1], как направленную на решение задач концептуального анализа [2], как ориентированную на описание языковой картины мира [3] и, наконец, как непремennую часть лингвокультурологии [4] и гендерной лингвистики [5]. Вместе взятые, эти тесно друг с другом переплетающиеся направления должны быть тем не менее рассмотрены как составляющие актуальные проблемы современной фразеологии, которые могут быть освещены в определенном смысле и как относительно самостоятельные. При этом первые три из перечисленных направлений принадлежат явно той парадигме лингвистического знания, которая представляет собой когнитивизм, объединяющий в настоящее время несколько разных школ когнитивной лингвистики за рубежом и так называемой когнитивно-дискурсивной парадигмы в лингвистике российской.

